

УДК 37.047

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/64-2-45>**Оксана ПИЛЬТЯЙ,***orcid.org/0000-0003-2949-5812*

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри теорії і методики технологічної освіти

та комп'ютерної графіки

Університету Григорія Сковороди в Переяславі

(Переяслав, Київська область, Україна) *piltyaj@ukr.net*

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

У статті проаналізовано ситуацію на сучасному ринку праці та стан професійної орієнтації, а також її важливість для здобувачів освіти, особливо під час воєнних подій, що відбуваються на території України. Вказано на зміни, які відбулися в освіті, а відповідно і в профорієнтаційній роботі з початком пандемії COVID-19, а потім і воєнних подій в Україні, а саме: кардинально змінився підхід до навчання, зокрема перехід на дистанційне навчання, де робиться акцент на дистанційні технології.

Висвітлено деякі аспекти проекту Концепції профорієнтації в Новій українській школі, мета якого допомогти випускникам бути конкурентоздатними у XXI столітті, стати цілісними особистостями, які роблять усвідомлено свій вибір, зокрема вибір свого подальшого освітнього та професійного шляху. У документі, серед іншого, представлено підходи до профорієнтації у школі (у тому числі до її кадрового та ресурсного забезпечення), на місцевому рівні та на різних рівнях шкільної освіти. Запропоновано базову формулу цілісної професійної орієнтації в закладах освіти. Також у документі наголошується, що сучасна професійна орієнтація в загальних закладах середньої освіти повинна бути інклюзивною, вільною від соціально-психологічних та гендерних стереотипів.

Аналізуючи сьогоднішню ситуацію на ринку праці, виявилось, що працевлаштуватися в Україні стало набагато складніше, а зменшення пропозицій з працевлаштування надає стимулю людям активніше шукати роботу.

Прослідковано, що в українському сегменті мережі Інтернет існує значна кількість ресурсів, які забезпечують вирішення проблем професійної орієнтації молоді.

З'ясовано, що для здобувачів освіти оптимальним вирішенням у виборі професії є профорієнтаційна робота, яка має вагоме значення, особливо в теперішній воєнний час. Адже воєнні дії призвели до значних трансформацій на ринку праці, і проблеми із вибором власного професійного шляху та працевлаштуванням значно зросли. Тому профорієнтаційна робота у поєднанні з використанням сучасних засобів інтернет-технологій допомагає і вже допомогла багатьом випускникам зорієнтуватися у світі професій надаючи корисну та змістовну інформацію щодо розуміння ринку праці та бачення індивідуальної кар'єрної траєкторії.

Ключові слова: професійна орієнтація, ринок праці, вибір професії, Нова українська школа.

Oksana PILTIAI,*orcid.org/0000-0003-2949-5812*

Candidate of History Sciences,

Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Technological Education

and Computer Graphics

Hryhoriy Skovoroda University in Pereiaslav

(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) *piltyaj@ukr.net*

MODERN CHALLENGES OF VOCATIONAL GUIDANCE OF STUDENTS IN THE REALITIES OF TODAY

The article analyzes the situation in the modern labor market and the state of vocational guidance, as well as its importance for students, especially during the military events taking place in Ukraine. The changes that have taken place in education, and, accordingly, in career guidance since the beginning of the COVID-19 pandemic and then the military events in Ukraine, namely: the approach to learning has changed dramatically, including the transition to distance learning, which emphasizes distance technologies.

Some aspects of the draft Concept of Career Guidance at the New Ukrainian School, which aims to help graduates be competitive in the twenty-first century, to become holistic individuals who make conscious choices, including choosing their future educational and professional path, are highlighted. The document, among other things, presents approaches to career guidance at school (including its staffing and resource support), at the local level, and at different levels of

school education. A basic formula for holistic career guidance in educational institutions is proposed. The document also emphasizes that modern vocational guidance in general secondary education institutions should be inclusive, free from socio-psychological and gender stereotypes.

Analyzing the current situation in the labor market, it turned out that it has become much more difficult to find a job in Ukraine, and the reduction in job offers provides an incentive for people to look for work more actively.

It is shown that in the Ukrainian segment of the Internet there is a significant number of resources that provide solutions to the problems of professional orientation of young people.

It has been found that for students, the optimal solution in choosing a profession is career guidance, which is of great importance, especially in the current wartime. After all, military actions have led to significant transformations in the labor market, and the problems with choosing one's own professional path and employment have increased significantly. Therefore, career guidance work in combination with the use of modern Internet technologies helps and has already helped many graduates to navigate the world of professions by providing useful and meaningful information on understanding the labor market and vision of an individual career trajectory.

Key words: vocational guidance, labor market, career choice, New Ukrainian School.

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко міняється як і саме людство. Саме життя вносить корективи не тільки для кожної людини окремо, а й для всього світу в цілому.

Так з початком пандемії COVID-19, а потім і воєнних подій в Україні кардинально змінився підхід до навчання, зокрема перехід на дистанційне навчання, де робиться акцент на дистанційні технології. Ця нова реальність пробудила в учнів глибокий інтерес до інформаційних технологій, а також в деякій мірі змінила життя та професійні плани старшокласників. Таким чином, професійна орієнтація теж має мінятися, враховуючи зміни у світовому ринку праці та в країні.

Вибір професії для підлітків це тривалий, а часом навіть непрогнозований процес, який завершується не завжди вдало для особистості. Тому, саме період самовизначення охоплює значний період життя людини. Адже, саме від спроможності опанта співвідносити власні можливості із вимогами певної професії, а також від здатності адаптуватися до нестабільних соціально-економічних умов залежить вдалий вибір професії.

Аналіз досліджень. Над проблемою вибору професії, яка постає в освітніх закладах перед учнівською молоддю працювало і працює багато дослідників. Загальні підходи щодо теоретичних основ системи професійної орієнтації учнів, а також проблеми професійної орієнтації на уроках трудового навчання та технологій знайшли своє відображення в дослідженнях українських та зарубіжних учених: В. Сидоренка, В. Синявського, М. Янцура, В. Мадзігона, С. Чуприни, Т. Белан, В. Моргуна, О. Отича, С. Яшука, Д. Закатнова, Н. Побірченко, Б. Федоришина, В. Лозовецької, В. Харламенко, А. Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда та інших.

Сучасний ринок праці через війну переживає важкі часи, мільйони українців втратили роботу, а це свідчить про те, що питання вибору професії

з позиції сьогодення потребує особливої уваги та допомоги. Тому одним із перспективних шляхів удосконалення професійної орієнтації є широке використання інтернет-ресурсів у профорієнтаційній роботі.

Мета статті – здійснити аналіз ситуації на ринку праці та стану професійної орієнтації, а також її важливість для здобувачів освіти, особливо під час воєнних подій, що відбуваються на території України.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі в світі професій відбуваються серйозні зміни як позитивного, так і негативного характеру. З одного боку, з'являються нові професії, потрібні для відкритого суспільства з ринковою економікою і демократичною формою правління, з іншого – втрата престижу великої кількості колишніх професій. Тож школам необхідно зосередити увагу на активізації профорієнтації, налагодити таку систему профорієнтаційних заходів, щоб учні мали можливість визначити своє місце у світі професій та орієнтуватися на ринку праці (Пильтяй, 2020: 405).

Штифурак В.С. наголошує, що профорієнтаційна діяльність має проводитись з урахуванням змін, які відбуваються у суспільстві. До професій і людини, що змінюються водночас, необхідно враховувати динаміку суспільних процесів. Сама професія все більше починає розглядатися як засіб для побудови свого життєвого успіху, а також як засіб для знаходження з допомогою професії свого місця в даному суспільстві (Штифурак та ін., 2013: 138).

Економіка як і технології розвиваються надто швидко. Завдяки сучасним технологіям можна одночасно працювати з людьми з різних куточків світу та залучати до співбесіди чи роботи навіть тих, які раніше між собою не контактували. Таким чином, використовуючи соціальні медіа учні можуть розуміти один одного не зважаючи на будь-які кордони (Павлик, 2020: 85).

Сучасні реалії за нових умов вимагають бути гнучкими, а це інколи важко не лише дорослим, а й дітям. До того ж, Україна як частина глобального світу не зважаючи на воєнні події, досить швидко проходить період трансформації суспільних та економічних відносин. Все це висуває нові вимоги до володіння знаннями, вміннями та навичками.

М'які універсальні міжпрофесійні навички (soft skills), такі як: менеджмент знань та інформації, самоорганізація, вміння аналізувати і приймати ефективні рішення, ведення переговорів, розв'язувати комплексні задачі. Все перелічене дозволяє швидко адаптуватися до нових умов та викликів перед суспільством (*Професійна орієнтація у Новій українській школі, 2020: 5*).

У 2020 році Українським інститутом розвитку освіти було запрошено до громадського обговорення проєкту Концепції профорієнтації в Новій українській школі (НУШ), яка має на меті допомогти випускникам бути конкурентоздатними у XXI столітті, стати цілісними особистостями, які роблять усвідомлено свій вибір, зокрема вибір свого подальшого освітнього та професійного шляху. Документ було розроблено у рамках співпраці Програми ЄС «EU4Skills» кращі навички для сучасної України та Українського інституту розвитку освіти (*Концепція профорієнтації в НУШ, 2021*).

У документі, серед іншого, висвітлено підходи до профорієнтації у школі (у тому числі до її кадрового та ресурсного забезпечення), на місцевому рівні та на різних рівнях шкільної освіти. Запропоновано базову формулу цілісної професійної орієнтації в закладах освіти. Вона складається з 3-х елементів: наскрізна професійна орієнтація, окремий профорієнтаційний курс на рівні базової та старшої профільної освіти (наприклад, 8 та 10 клас), практика та волонтерство (*Концепція профорієнтації в НУШ, 2021*).

Так, у згаданому вище документі система професійної орієнтації у НУШ має базуватися на (*Професійна орієнтація у Новій українській школі, 2020: 9*):

1. Принципах освітньої діяльності, які закладено у Законі «Про освіту»:

- людиноцентризм;
- цілісність і наступність системи освіти;
- інтеграція з ринком праці;
- єдність навчання, виховання та розвитку;
- сприяння навчанню впродовж життя та забезпеченню рівних можливостей для всіх.

2. Ключових принципах Нової української школи:

– орієнтація на потреби учня в освітньому процесі;

– зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей;

– наскрізний процес виховання, який формує цінності;

– педагогіка партнерства;

– умотивований учитель, який має педагогічну свободу;

– сучасне освітнє середовище.

3. Залученні всіх учасників освітнього процесу та зацікавлених сторін:

– вчителів, учнів, студентів, батьків;

– громадського самоврядування закладу;

– Міністерства освіти і науки України, інших державних установ;

– закладів освіти різних рівнів;

– роботодавців та їх об'єднань;

– громадських організацій тощо.

Також у документі наголошується, що сучасна професійна орієнтація в загальних закладах середньої освіти повинна бути інклюзивною, вільною від соціально-психологічних та гендерних стереотипів (*Професійна орієнтація у Новій українській школі, 2020: 10*).

Одними з актуальних на сьогодні заходів, згідно «Плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення», можна виділити такі (*Концепція профорієнтації в НУШ, 2021*): підвищення рівня мобільності та доступності профорієнтаційних послуг, оновлення технологій для професійної орієнтації здобувачів освіти (за будь-якими видами та формами). Впровадження в профорієнтаційну роботу новітніх психодіагностичних методик, дистанційної профорієнтації, використання інформаційно-комунікаційних технологій та Інтернету.

На проблему профорієнтації також звертала увагу і колишня міністерка освіти і науки України Ганна Новосад (2019–2020 рр.), запропонувавши в українських школах посаду кар'єрного радника. При цьому вона наголосила, що невід'ємною частиною освітньої програми має стати «вступ до фаху». Для цього необхідно створити мережу кар'єрних радників, де може бути одна людина на освітній округ, або на кілька шкіл. Також була акцентована увага на можливості співпраці з потенційними роботодавцями (*Пильтай, 2020: 403*).

Аналізуючи сьогодишню ситуацію на ринку праці, виявилось, що працевлаштуватися в Україні стало набагато складніше. Як свідчать дані сайту Work.ua, за 2022 рік кількість вакансій скоротилася майже удвічі – до 52 тис. пропозицій. На

ресурсі Rabota.ua вакансій ще менше – 42,8 тис. Зменшення пропозицій з працевлаштування надає стимулу людям активніше шукати роботу. За 2022 рік кількість резюме на згаданих сайтах зросла до 4 млн та 4,7 млн відповідно, а від Державного центру зайнятості пропозицій поменшало вдвічі. У січні 2023 року база центру містила інформацію про 20,5 тис. вакансій та 94,5 тис. резюме (*Ринок праці, 2023*).

Провідний науковий співробітник Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАНУ Лідія Ткаченко наголошує, що наразі в Україні немає достовірних даних щодо стану ринку праці, адже Державна служба статистики припинила дослідження ринку робочої сили. Наявна інформація реєстру Державної служби зайнятості, відображає лише невеликий сегмент ринку праці, а саме тих, хто працював офіційно і, втративши роботу, зареєструвався для отримання допомоги з безробіття (*Ринок праці, 2023*).

За оцінками спеціалістів, в найближчі декілька років на більше ніж 85% усіх існуючих у даний момент робочих місць, від людини буде вимагатися вміння володіти комп'ютером. Взагалі, з подальшим розвитком технологій перед людьми постануть й інші проблеми.

Використання нових інформаційних технологій у професійній орієнтації молоді на думку більшості вчених дозволить (*Штифурак та ін., 2013: 46*):

- організувати автоматизований процес всебічного вивчення особистості (соціальні, індивідуально-психологічні, психофізіологічні особливості) з використанням діагностичних методів обстеження;

- надати альтернативні шляхи отримання інформації та послуг профорієнтаційного та профконсультаційного характеру;

- створити умови для самоаналізу, систематизації та узагальнення особистістю отриманої інформації про себе з метою професійного самовизначення;

- надати можливість інтерактивного спілкування зі спеціалістами та широким колом населення по проблемам, які цікавлять або хвилюють;

- створити умови для формулювання висновків і рекомендацій стосовно професійного запиту особистості.

Для цього, на думку Штифурака В.С., необхідна реалізація телекомунікаційної мережі обміну даних загального користування з метою забезпечення відкритого доступу до інформаційних ресурсів та послуг профорієнтаційного та профконсультаційного характеру. Найбільш при-

датною для такого проекту є мережа Інтернет (*Штифурак та ін., 2013: 46*).

Так, Попова Т.С. зазначає, що в українському сегменті мережі Інтернет існує значна кількість ресурсів, які забезпечують вирішення проблем професійної орієнтації молоді. Також вона звертає увагу на їх поділ за декількома основними типами (*Попова, 2013: 185*) (*Пасічна, 2014: 165*):

- сайти навчальних закладів, які інформують про умови вступу навчання і напрями підготовки;
- освітні портали;
- ресурси працевлаштування;
- тестувальні ресурси.

До того ж, авторка виділяє такі основні недоліки організації профорієнтаційної роботи (*Попова, 2013: 183–184*):

- відсутність спеціалістів-профорієнтологів у штатах загальноосвітніх шкіл та інших навчальних закладів;

- недостатня профорієнтаційна підготовка педагогічних працівників;

- низький рівень відповідного матеріально-технічного та інформаційно-методичного забезпечення;

- відсутність чіткої взаємодії різних учасників профорієнтаційного процесу (органів працевлаштування, народної освіти, охорони здоров'я та ін.);

- профорієнтація, по суті, так і не стала складовою навчально-виховного процесу в школі;

- профорієнтаційні заходи, як правило, розраховані на середнього учня, відсутній індивідуальний, диференційований підхід до особистості;

- використовуються, переважно, словесні, декларативні методи, без надання можливості кожному спробувати себе в різних видах діяльності;

- низький рівень інформації про потреби суспільства в кадрах.

Наступним, коло проблем, які перешкоджають ефективній реалізації трудового виховання і профорієнтації в сучасних умовах окреслила Охріменко З.В., а саме (*Охріменко, 2022: 156*):

1. Мінімальна кількість годин у навчальних планах ЗЗСО на трудове навчання і відсутність годин на професійну орієнтацію здобувачів освіти.

2. Застаріле методичне забезпечення.

3. Не врахування потреб учнів в освітньому процесі на отримання навичок трудової діяльності (професійні проби).

4. Відсутність науково-методичної підтримки вчителя в умовах дистанційного навчання.

5. Відсутність систематичного профорієнтаційного супроводу учнів.

Також детально проаналізувавши проблему профорієнтації в умовах воєнного стану Охріменко З.В. зробила такі узагальнення (Охріменко, 2022: 156–157):

1. За попередніх років відбулося суттєве зменшення ролі трудового виховання і профорієнтації в освітньому процесі, що негативно позначилось на процесі професійного самовизначення і професійного становлення здобувачів освіти.

2. Військові події додали до існуючих в освіті ще ряд проблем, пов'язаних з перебуванням дітей у стані гострого та хронічного стресу. В таких умовах дистанційна освіта в більшій мірі виконує психотерапевтичну функцію, ніж освітню.

3. Система трудового виховання і профорієнтації є доволі дієвим засобом, який дозволяє здійснювати освітню, психотерапевтичну й профорієнтаційну функції.

4. В умовах воєнного і поствоєнного стану надзвичайно зростає роль трудового виховання і профорієнтації, які можуть в повній мірі задо-

вільнити нагальні потреби дітей і надати ціннісний зміст сьогоденню й майбутньому.

Як бачимо, профорієнтаційна робота у ЗЗСО потребує особливої уваги. Хоча останнім часом їй і почали приділяти більше уваги, але це все має бути на рівні державної політики, освіти, роботодавців та інших зацікавлених організацій.

Висновки. Отже, з вище викладеного стає зрозумілим, що для здобувачів освіти оптимальним вирішенням у виборі професії є профорієнтаційна робота, яка має вагоме значення, особливо в теперішній воєнний час. Адже воєнні дії призвели до значних трансформацій на ринку праці, і проблеми із вибором власного професійного шляху та працевлаштуванням значно зросли. Тому профорієнтаційна робота у поєднанні з використанням сучасних засобів інтернет-технологій допомагає і вже допомогла багатьом випускникам зорієнтуватися у світі професій надаючи корисну та змістовну інформацію щодо розуміння ринку праці та бачення індивідуальної кар'єрної траєкторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пильгій О. М. Сучасні тенденції та проблеми у підготовці учнів до вибору професії в навчальному процесі. *Молодий вчений*. 2020. № 5 (81). С. 400–406. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/5/82.pdf>
2. Штифурак В.С., Коліжук Г.В., Мельник І.М. Профорієнтаційна діяльність: теорія та практика: навчальний посібник. Вінниця, ТОВ «Ландо ЛТД», 2013. 418 с.
3. Павлик Н.В. Нова українська школа – нові вимоги до сучасного педагога. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку: збірник матеріалів Х ювілейних Всеукраїнських психолого-педагогічних читань, присвячених пам'яті доктора педагогічних наук, професора Федоришина Бориса Олексійовича*. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, 2020. С. 82–88.
4. Професійна орієнтація у Новій українській школі. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczija-proforientaczii-dlya-gromadskogo-obgovorennya-16_12_20-.pdf (дата звернення: 6.05.2023).
5. Концепція профорієнтації в НУШ – громадське обговорення документа, 2021. URL: <https://nus.org.ua/news/kontseptsija-proforiientatsiyi-v-nush-gromadske-obgovorennya-dokumenta> (дата звернення: 6.05.2023).
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 4.07.2018 р. № 469-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 6.05.2023).
7. Ринок праці 2023: де зараз найбільші зарплати та яких спеціалістів шукають. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/25/696322/> (дата звернення: 6.05.2023).
8. Попова Т.С. Реалізація профорієнтаційної діяльності шляхом застосування сучасних засобів інтернет-технологій. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Кіровоград: Імекс-ЛТД. 2013. Вип. 17. Кн. 2. С. 181–190. URL: https://lib.iitta.gov.ua/4731/1/2_17_2013.pdf (дата звернення: 22.05.2023).
9. Пасічна Т.С. Інтернет-ресурси як джерела профорієнтаційної інформації. *Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення в умовах соціально-економічної нестабільності: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (28 жовтня 2014 р., м. Київ): у 2 ч. Ч. 1. К.: ІПК ДСЗУ, 2014. С. 162–169.*
10. Охріменко З. В. Роль трудового виховання і профорієнтації в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*. Том 1. № 1 (103). 2022. С. 150–160. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/396 (дата звернення: 22.05.2023).

REFERENCES

1. Pyltai O. M. (2020) Suchasni tendentsii ta problemy u pidhotovtsi uchniv do vyboru profesii v navchalnomu protsesi. [Current Trends and Problems in Preparing Students for Career Choice in the Educational Process]. *Molodyi vchenyi*. №5 (81). P. 400–406. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2020/5/82.pdf> [in Ukrainian].
2. Shtyfurak V.S., Kolizhuk H.V., Melnyk I.M. (2013) Proforiientatsiina diialnist: teoriia ta praktyka: navchalnyi posibnyk. [Vocational Guidance: Theory and Practice: A Study Guide Vinnytsia]. TOV “Lando LTD”. 418 p. [in Ukrainian].
3. Pavlyk N.V. (2020) Nova ukrainska shkola – novi vymohy do suchasnoho pedahoha. [New Ukrainian school – new requirements for a modern teacher]. *Proforiientatsiia: stan i perspektyvy rozvytku: zbirnyk materialiv Kh yuvileinykh Vseukrainskykh psyykholoho-pedahohichnykh chytan, prysviachenykh pamiaty doktora pedahohichnykh nauk, profesora*

Fedoryshyna Borysa Oleksiivycha. Kyiv: Instytut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh imeni Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy. P. 82–88. [in Ukrainian].

4. Profesiina oriientatsiia u Novii ukrainskii shkoli. [Professional orientation at the New Ukrainian School]. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/konczepczyia-proforientaczii-dlya-gromadskogo-obgovorennia-16_12_20-.pdf (data zvernennia: 6.05.2023).

5. Kontsepsiia proforiientatsii v NUSh – hromadske obhovorennia dokumenta [The concept of career guidance at NUS – public discussion of the document] 2021. URL: <https://nus.org.ua/news/kontsepsiya-proforiyentatsiyi-v-nush-gromadske-obgovorennia-dokumentu> (data zvernennia: 6.05.2023).

6. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4.07.2018 r. № 469-r “Pro zatverdzhennia planu zakhodiv z realizatsii Kontsepsii derzhavnoi systemy profesiinoi oriientatsii naseleння”. [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 4.07.2018 No. 469-r “On Approval of the Action Plan for the Implementation of the Concept of the State System of Vocational Guidance of the Population]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2018-%D1%80#Text> (data zvernennia: 6.05.2023).

7. Rynok pratsi 2023: de zaraz naibilshi zarplaty ta yakykh spetsialistiv shukaiut. [Labor market in 2023: where are the highest salaries now and what kind of specialists are they looking for?]. <https://www.epravda.com.ua/publications/2023/01/25/696322/> (data zvernennia: 6.05.2023).

8. Popova T.S. (2013) Realizatsiia proforiientatsiinoi diialnosti shliakhom zastosuvannia suchasnykh zasobiv internet-tekhnologii. [Implementation of career guidance activities through the use of modern Internet technologies]. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi: zb. nauk. prats*. Kirovohrad: Imeks-LTD. Vyp. 17. Kn. 2. P. 181–190. URL: https://lib.iitta.gov.ua/4731/1/2_17_2013.pdf (data zvernennia: 22.05.2023). [in Ukrainian].

9. Pasichna T.S. (2014) Internet-resursy yak dzherela proforiientatsiinoi informatsii. [Internet resources as sources of career guidance information]. *Aktualni problemy profesiinoi oriientatsii ta profesiinoho navchannia naseleння v umovakh sotsialno-ekonomichnoi nestabilnosti: materialy VII Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii (28 zhovtnia 2014 r., m. Kyiv): u 2 ch. Ch. 1. K.: IPK DSZU. P. 162–169. [in Ukrainian].*

10. Okhrimenko Z. V. (2022) Rol trudovoho vykhovannia i proforiientatsii v umovakh voiennoho stanu. [The role of labor education and career guidance under martial law]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats*. Tom 1. № 1 (103). P. 150–160. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/396 (data zvernennia: 22.05.2023). [in Ukrainian].